

הליכות עולם לוי

(חבקוק ג' ו')

לעילוי נשמת ר' יהודה לוי ז"ל

פרשת שופטים

זמן ר"ת	צאת השבת	חלקת נרות	לוח אור החיים
20:24	19:37	18:47*	י-ם
20:21	19:34	18:45	ת"א
20:23	19:36	18:46	חיפה
20:22	19:35	18:46	ב"ש

* לנותרים 40 דק': 18:27

השיבה שופטינו כבראשונה

התורה, וכל הנוהג אחרת אין הוא שופט אלא כזבן המכזב וממציא חוקים מדעתו, ועליו בא הציווי בפרשתנו בסמיכות למצות העמדת שופטים (ט"ז כ"א) לא תטע לך אֲשֶׁרָה כָּל עֵץ אֲצֶל מִזְבַּח ה' אֱלֹקֶיךָ, ואמרו רבותינו (סנהדרין ז'): כל המעמיד דיין שאינו הגון, כאילו נטע אשירה בישראל, ובמקום שיש תלמידי חכמים כאילו נטעו אצל מזבח שנאמר אצל מזבח ה' אלקיך [עיין גירסא קצת שונה בספר החינוך (מצוה תי"ד)]. ואולם אינו יכול להתקיים שכן התורה באמיתותה לעולם עומדת ויבוא חכם אחר ויוכיחו על פניו.

וזה כללה התורה באומרה ושפטו את העם משפט צדק, ובכלל זה שילמד את העם לעשות צדק שהחיוב עליו להיות מורה צדק לעם ולהחזירם לדרך המוטב, וכמו שכתב בספר החינוך (מצוה תצ"א) וז"ל: למנות שופטים ושוטרים שיכריחו לעשות מצוות התורה ויחזירו הנוטים מדרך האמת אליה בעל כרחם, ויצוו בראוי לעשות וימנעו הדברים המגונים, ומתנאי המצוה הזאת שיהיו אלה הדיינים מדרגה עליונה ממדרגה וכו'. עכ"ל. וזו היתה התביעה על ירושלים לפני החורבן, כאמור בספר ישעיה (א' כ"א) אֵיכָה הִיָּתָה לְיוֹנָה קִרְיָה נְאֻמְנָה, מְלֹאֲתֵי מִשְׁפָּט, צָדֵק יָלִין בָּהּ, וְעֵתָה מְרַצְחִים. ולהיפך כאשר מלמדים השופטים מורי הצדק לעשות צדק, מצילים את עם ישראל, וכמו שנאמר (צפניה ב' ג') בְּקִשּׁוֹ אֶת ה' כָּל עֲנֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר מִשְׁפָּטוֹ פָּעִלוּ בְּקִשּׁוֹ צָדֵק בְּקִשּׁוֹ עָנְנָה אוֹלֵי תִפְתָּרוּ בְּיוֹם אֵף ה', הרי שפונה לעושים משפט ומבקש מהם שיבקשו צדק, ומפרש הרד"ק היינו שיוליכו את ישראל וילמדום דרך טובה.

ועוד אפשר לומר שכאשר יש בתוכנו כאלו מורי צדק הם גם יכולים ללמד זכות על עם ישראל לפני ה' יתברך, ודבריו יהיו נשמעים לפניו, וזה גם כן נכלל באמרו ושפטו את העם משפט צדק, דהיינו שישפטו את העם לפני ה' יתברך תמיד לצדק ולזכות, מעין מה שביקש ה' מאליהו הנביא שידבר לפניו תמיד זכות על עם ישראל (עיין בזוהר חדש דף כט ע"ב).

וגם הגאולה שכולנו משוועים לה תלויה בשופטי ישראל הכשרים השופטים על פי תורתנו הקדושה, וכמו שאמרו רבותינו (שבת קלט.), אין הקדוש ברוך הוא משרה שכינתו על ישראל עד שיכלו שופטים ושוטרים רעים מישראל, שנאמר ואשיבה ידי עליך ואצרוף כבור סגך ואסירה כל בדיליך, ואשיבה שופטיך כבראשונה ויועצריך כבתחלה. והוא מה שאנחנו אומרים בתפלה ברכה מיוחדת השיבה שופטינו כבראשונה ויועצינו כבתחילה והסר ממנו יגון ואנחה, ומלוך עלינו מהרה אתה ה' לבדך בחסד וברחמים בצדק ובמשפט.

אחים יקרים נמצאים אנחנו בתחילתם של ימי הרחמים, ובד בבד לפני מערכת בחירות, בואו ונרבה ברחמים לפני אבינו אב הרחמים בחודש הרחמים, שיישב שופטינו הנאמנים כבראשונה, והוא לבדו ימלוך עלינו במהרה בימינו. אמן.

פרשתנו פותחת במצות שֹׁפְטִים וְשֹׁטְרִים תִּתֵּן לָךְ כָּל שְׁעָרֶיךָ, ומצוה זו היא אחת משבע מצוות בני נח, שכידוע גם הם נצטוו להעמיד בתי דינים, ואמרו רבותינו (סנהדרין נ"ו): כשם שנצטוו ישראל להעמיד בתי דינים בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר, כך גם נצטוו בני נח להעמיד בתי דינים בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר, וא"כ ישראל ואומות העולם שווים במצוה זו, כאשר נתבונן נראה שיש הבדל גדול ותהומי בין שופטי ישראל לשופטי האומות, וכמו שמצוה התורה בהמשך הפסוק הנזכר וְשֹׁפְטוּ אֶת הָעָם מִשְׁפַּט צֶדֶק, ופירש רש"י: מנה דיינין מומחים וצדיקים לשפט צדק. ונבאר את הדברים.

הנה השופט בכל העולם יש לו את המעמד הכי גבוה בתפקיד הצבורי בעם, ואף שיש בעלי מעמדות שלכאורה גבוהים יותר ממנו כראש הממשלה והנשיא או מלך במקום שישנם עדיין כאלה, מ"מ הוא מחוקק את החוקים אשר מחייבים גם אותם, ועל פי חוקיו ומשפטיו יכולים להורידם דרגה או להסיר את מעמדם, וכבעל מעמד שכזה יכול לנצל את תפקידו לטובותיו האישיות, הן בחוקים שיחוקק שיעשה את הטוב והנוח לו ולבני ביתו, והן בענישה שיקל על מי שהוא מכבד ומעריך, והן בהעלמת החוק מחמת שוחד שקיבל, והדברים ידועים ומפורסמים בכל העולם כולו.

לכאורה כמו כן השופט בעם ישראל ע"פ תורת ישראל, ג"כ מעמדו גדול מאוד מכל העם, ואמנם כהן גדול ג"כ במעמד גבוה וכן המלך, אך השופט הוא המכתיב לעם וגם לכהן גדול ולמלך את הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשו, וא"כ גם הוא יכול לנצל את תפקידו הרם לטובותיו האישיות ככל שופט שבועלם, אולם כאן ניצב ועומד הבדל תהומי המבדיל בינו לבין כל שופטי העולם, כל שופטי העולם הם כתבו את ספר החוקים, או עכ"פ הם יכולים לשנות אותו כפי העולה על רוחם, וכפי שאנו עדים לשינוי חוקים מידי כמה שנים, דור דור ושופטיו, ועליהם נאמר (תהילים קמ"ז י"ט-כ') מִגִּיד דְּבָרוֹ לְיַעֲקֹב חֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל. לא עֲשָׂה כֵן לְכָל גּוֹי וּמִשְׁפָּטִים בְּלִדְעוֹם הִלְלוּהָ.

אך בתורתנו הקדושה החוקים הינם מאת ה' יתברך, חוקים אלוקיים ערכיים וחלוטים שלא ניתנים לערעור, ועליהם ורק עליהם אפשר לומר חוקים ומשפטים ישרים וצדיקים, וכמו שנאמר (דברים ד' ח') וּמִי גּוֹי גָדוֹל אֲשֶׁר לֹא חָקִים וּמִשְׁפָּטִים צְדִיקִים כָּל הַתּוֹרָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לְפָנֶיכֶם הַיּוֹם, וכן נאמר (נחמיה ט' י"ג) וְעַל הַר סִינַי יִרְדָּתָ וַיְדַבֵּר עִמָּהֶם מִשְׁפָּטִים וַתִּתֵּן לָהֶם מִשְׁפָּטִים יִשְׂרָאֵל וַתּוֹרֹת חֻקִּים וּמִצְוֹת טוֹבִים.

וכל שופט אשר יעמוד בישראל לשפוט על פי תורתנו הקדושה, מחויב הוא להיות כפוף לחוקי התורה ומצוותיה, אין הוא יכול לשנות מאומה ממצות התורה, שהתורה לא תשתנה לעולם, וכל תפקידו הוא לברר את דעת התורה בכל מצב מורכב ומשתנה, ולהורות את בני ישראל וללמדם את מצוות

לוח ניסן
 מחסות
 מסכים וייעוץ
 לבתי כנסת וישיבות
 077-2233565

טעון גניזה | נא לא לקרוא בשעת התפילה וקריאת התורה!

להצלחת חן אמיניאן בת רחל, ואהרון רוני בן לידיה, ולרפואה שלימה לאורטל בת חנה

הליכות והלכות

אל תיקרי הליכות אלא הלכות (נידה ע"ג).

הליכות שמיטה (שמיטת כספים)

מה שכתוב בתורה, שכל המתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל והחוב נשטמ ממילא. אבל אם התנה המלוה שהלווה לא ישמט אותו בשביעית, תנאו קיים, שהוא מתנה עם האדם על ממנו, שהלווה רוצה למחול על מה שהתורה פטרה אותו מלשלם, ולכן חייב הלווה לשלם. וכן נפסק ברמב"ם (פ"ט הל' י') ובשו"ע (סי' ס"ז סעי' ט'). ויכול לעשות כן אף לכתחילה (כמבואר בב"י אות ב'). [שלא כדמשמע מרש"י שעובר עבירה, אלא שמותר לו, אלא כדברי רוב הראשונים שאינה עבירה כלל, וכך משמע מדברי הריטב"א שדן מדוע תיקן הלל פרוזבול והלא יכול להתנות המלוה עם הלווה שלא ישמט את החוב, ואולם לפי רש"י שהמתנה כן עובר עבירה, השאלה לא מתחילה כלל, שהלל תיקן פרוזבול שלא יעברו שום עבירה, ואולם הב"י ביאר שגם רש"י אינו חולק, ע"ש].

ו. הקפת החנות אינה משמטת, (שביעית פ"י מ"א ודעת חכמים, שו"ע סי' י"ד), והיינו שקנה בחנות והמוכר הקיף לו (ובלשונונו רושם בחנות), אינו משמט שאינו דרך הלוואה. ואם עשאה מלוה הרי זה משמט (משנה שם), ויש אומרים שמשעה שקבע לו זמן לפרועו, נקרא שעשאה עליו מלוה (טור אות י"ט), ויש אומרים משעה שכתב בפנקסו כל החשבון יחד נעשית הלוואה והשביעית משמטת. (ד"מ אות ז' בשם המרדכי). [ולפי דעה זו כיום שרושמים הכל בקופה ממוחשבת, ובמקום היא מסכמת את כל חובו של האדם, והוא מקבל פתקית עם כל סכום חובו, נראה שזה תמיד בגדר הלוואה, וצריך המוכר לעשות פרוזבול, או שאר עצות שנכתבם בכדי לגבות את חובו]. וכן שכר שכיר אינו משמט, אלא א"כ זקפו עליו במלוה (משנה שם, שו"ע סי' ט"ו), וביאר הסמ"ע (סי' ק"ו) שדרך השכיר לעבוד שנה או שנתיים ורק אז ליטול כל שכרו, ובינתיים הוא אצל בעל הבית בתורת פקדון או הלוואה שזמן פרעונה אחר השמיטה. [ולפי זה כיום שהמשכורות הינם חודשיות וכולם עיניהם אל משכורתם, בוודאי אם בעל הבית מאחר משכורתו והשכיר בא לדרוש משכורתו והוא מאחרו הוא בגדר הלוואה, והשביעית משמטת, ע"ע].

ז. כל דינים אלו הינם מן התורה ואמנם נחלקו בגמרא (גיטין ל"ו.) האם שמיטת כספים נוהגת בזמן הזה, דעת רבנן שנוהגת מן התורה, ודעת רבי שנוהגת מדרבנן, ולמד זאת מן הפסוק (דברים ט"ו ב') **וְזָה דְבַר הַשְּׁמִיטָה שְׁמוּטָה כָּל בְּעַל מִשָּׂה יָדוֹ אֲשֶׁר יִשֶּׂה פְרָעוּהוּ, בְּשָׁנֵי שְׁמִיטוֹת הַכְּתוּב מְדַבֵּר, אַחַת שְׁמִיטַת קַרְקָעוֹת דֵּהֵינּוּ בְיוֹבֵל שְׁחֻזְרוֹת הַקַּרְקָעוֹת לְבַעֲלֵיהֶן, וְאַחַת שְׁמִיטַת כֶּסֶפִּים, וּמֵמָּה שֶׁהִסְמִיכָה אוֹתָם הַתּוֹרָה אֲנִי לְמַדִּים שְׁבוּמָן שֶׁהַיּוֹבֵל נוֹהֵג שְׁמִיטַת כֶּסֶפִּים נוֹהֵגַת, וּבְזִמְנָן שְׁאִין הַיּוֹבֵל נוֹהֵג אֵין הַשְּׁמִיטָה נוֹהֵגַת מִן הַתּוֹרָה, אוֹלָם חֲכָמִים תִּיקְנוּ שְׁמִיטָה זָכַר לְמַקְדֵּשׁ. וַיֵּשׁ שִׁפְסָקוּ כְּדַעַת חֲכָמִים שֶׁשְּׁמִיטָה בְּזִמְנָן הַזֶּה מִן הַתּוֹרָה וְעֵינֵין ב"ה שְׂרָצָה לוֹמַר שֶׁכֵּן דַּעַת הַטּוֹר, אֵךְ חֹזֵר בּוֹ, וְאוֹלָם רֹב הַרְאֻשׁוֹנִים פִּסְקוּ כְּרַבִּי שֶׁהַשְּׁמִיטָה נוֹהֵגַת רַק מְדַרְבְּנָן. וַיֵּשׁ אוֹמְרִים שֶׁשְּׁמִיטָה אֵינָה נוֹהֵגַת בְּזִמְנָן הַזֶּה כִּלְלִי, שֶׁגַּם רַבִּי לֹא אָמַר שֶׁנוֹהֵג מְדַרְבְּנָן אֲלֵא בְּזִמְנָן שֶׁהוּא יִשְׂרָאֵל עַדִּין בְּאַרְצָם וְהָיָה לָהֶם קַרְקָעוֹת, וְאִז הָיָה הַיּוֹבֵל נוֹהֵג מְדַרְבְּנָן וְכֵן שְׁמִיטַת כֶּסֶפִּים, אֲבָל בְּזִמְנָן הַגְּלוּת שְׁאִין לְיִשְׂרָאֵל קַרְקָעוֹת כִּלְלִי, כְּמוֹ שְׁאִין הַיּוֹבֵל נוֹהֵג כִּלְלִי כֵךְ גַּם אֵין הַשְּׁמִיטָה נוֹהֵגַת אֲפִילוֹ מְדַרְבְּנָן. אֵךְ לְהַלְכָה פִּסְקוּ רֹב הַפּוֹסְקִים שֶׁהִיא נוֹהֵגַת מְדַרְבְּנָן, וְכ"פ הַטּוֹר (עֵינֵין ב"ה שֶׁכֵּן הִסִּיק) וְהַשּׁו"ע (סי' ס"ז סעי' א'), וְאוֹלָם הַרְמ"א (שם) הֵבִיא מְנַהֵג אֲרָצָם שֶׁלֹּא לְשַׁמְט וְכַדַּעַת הַסּוֹבְרִים שֶׁאֵינָה נוֹהֵגַת בְּזִמְנָן הַזֶּה אֲפִילוֹ מְדַרְבְּנָן. [ואולם בְּזִמְנָן הַזֶּה שֶׁאֵינוֹ עוֹשִׂים פְּרוֹזְבוּל וְכִמוֹ שֶׁנִּכְתּוּב בְּהַמְשָׁךְ, כּוֹלָם יְהוּדוֹ שִׁיעֵשָׂה פְּרוֹזְבוּל וַיִּפְטַר מִלְּשַׁלֵּם]. וְאִם תִּפְסַּת הַמְּלוּה מִן הַלוּוֶה יֵשׁ מִי שֶׁאוֹמֵר שְׁאִין מוֹצִיאִים מִיָּדוֹ מִכִּיּוֹן שִׁיכּוֹל לוֹמַר שֶׁהוּא סוֹבֵר כְּדַעַת הַפּוֹסְקִים שְׁאִין שְׁמִיטָה נוֹהֵגַת כִּלְלִי בְּזִמְנָן הַזֶּה (רַאשׁ יוֹסֵף חוֹמ ס"א ס"ק ט"ז ה'), אֲבָל לְהַלְכָה כִּיּוֹן שֶׁנִּפְסַק בְּשׁו"ע שֶׁהַשְּׁמִיטָה נוֹהֵגַת אֵין הוּא יִכּוֹל לְטַעֵן כְּנֶגֶד דַּעַת הַשּׁו"ע. (חזו"ע שְׁבִיעִית ע"ז).**

בהיות ואנחנו קרובים לסופה של השנה, וביחד עימה לסוף שנת השמיטה שבסופה חלה שמיטת כספים, נידח את העלון הזה והבאים אחריו להלכות שמיטת כספים, ובע"ה נדרכנו נביא את הדינים מהשורש, ונבארם היאך נוהגים למעשה בימינו, וה' יהיה בעזרונו ויחדש מקדשנו ויזכנו לקיים כל ההלכות הנוהגות בארצנו. מן התורה ולא רק מדברי חכמינו.

א. נאמר בתורה (דברים ט"ו א' וב') **מִקֵּץ שִׁבְעֵי שָׁנִים תַּעֲשֶׂה שְׁמִיטָה. וְזָה דְבַר הַשְּׁמִיטָה שְׁמוּטָה כָּל בְּעַל מִשָּׂה יָדוֹ אֲשֶׁר יִשֶּׂה פְרָעוּהוּ לֹא יִגְשֶׁ אֶת רַעְיוֹהוּ וְאֶת אֲחֵיו כִּי קָרָא לְשְׁמִיטָה לֵה'. ומכאן למדנו שבשנת השמיטה מעבר לכך צריך לשמוט בה את הקרקעות, כמו כן צריך לשמוט את החובות שיש לנו על אחרים, ויש בזה מצות עשה של שמוט כל בעל משה ידו, ומצות לא תעשה של לא יגש את רעהו, דהיינו שלא יתבע את חובו מחבירו, ולכן חוב שעברה עליו שנת השמיטה, מצוה עשה על המלוה להשמיט את חובו, ואם תובע את חבירו על חוב שעברה עליו שביעית, עבר על לא תעשה. (רמב"ם שמיטה פ"ט ה"א). ואינו חייב במצות עשה של שמיטה רק היכן שחל עליו הלאו של לא יגוש (כמבואר במכות ג.). ופרטי דינים אלו יתבארו בהמשך.**

ב. ומלשון הפסוק **מִקֵּץ שִׁבְעֵי שָׁנִים, לְמַדוּ רַבּוֹתֵינוּ (עֵרָכּוֹן כ"ה): שְׁאִין הַשְּׁבִיעִית מְשַׁמְטָה אֲלֵא בְּסוֹפָה, שֶׁקֵּץ הוּא לְשׁוֹן סוֹף [אֲמַנְמָם מִלְּשׁוֹן הַרְמַב"ם (שם ה"ד) נִרְאָה שֶׁלְּמַד זֹאת מִגְּזֵרָה שׁוּוּה, וְכֵן הוּא בְּסַפְרֵי (רֵאָה ה"ח), אֲבָל בְּתַלְמוּד מְשַׁמַּע שֶׁהֵבִינוּ שֶׁכֵּךְ פִּירוּשׁ הַמִּילָה]. וְלִכֵּן הַמְּלוּה אֵת חֲבִירוֹ בְּשְׁבִיעִית עֲצֵמָה גּוֹבֵה חוֹבוֹ כֵּל הַשְּׁנָה, וְכַשְׁתַּשְׁקַע חֵמָה בְּלִילֵי רֹאשׁ הַשְּׁנָה שֶׁל מוֹצָאֵי שְׁבִיעִית, אֲבָד הַחּוֹב. (רמב"ם שמיטה פ"ט ה"ד, שו"ע סי' ט"ו). [והנה האבן עזרא בפירושו לתורה (שם) כתב: מִקֵּץ שִׁבְעֵי שָׁנִים תַּעֲשֶׂה שְׁמִיטָה - בְּתַחֲלַת הַשְּׁנָה כְּאִשֶּׁר פִּירְשִׁיתִי (עֵינֵין בְּפִירוּשׁוֹ לויקרא כ"ה ט'), שֶׁשֶּׁם פִּירֵשׁ ג"כ לַעֲנֵן הַעֲבֵרַת שׁוֹפָר שׁוֹה בְּתַחֲלַת הַשְּׁנָה), וְהַעֲדָה הַקֵּהֵל אֵת הָעָם. ע"כ"ל. וְלְדַבְּרֵיוֹ קֵץ הוּא לְשׁוֹן קֶצֶה, וְיִכּוֹל לְהַתְּפָרֵשׁ בֵּין בְּתַחֲלַת הַשְּׁנָה וּבֵין בְּסוֹפָה שֶׁשְׁנֵיהֶם קְצוֹת שֶׁל הַשְּׁנָה, אֲלֵא שֶׁהֵבִיא רֵאָה שֶׁכָּאֵן כּוֹנֵת הַתּוֹרָה לְתַחֲלִיל הַשְּׁנָה מִמְּצוֹת הַקֵּהֵל שֶׁגַּם נֹאמַר (דְּבָרִים ל"א י') בֵּה לְשׁוֹן מִקֵּץ שִׁבְעֵי שָׁנִים, וְהִיא בְּסוֹכּוֹת בְּתַחֲלִיל הַשְּׁנָה. וְאֲמַנְמָם לְהַלְכָה אֵין הַשְּׁבִיעִית מְשַׁמְטָה אֲלֵא בְּסוֹפָה וְכַדַּעַת רַבּוֹתֵינוּ, וְהַאֲבָן עֲזָרָה לֹא כְּתַב דְּבָרָיו אֲלֵא דֶרֶךְ פִּירוּשׁ, וְגַם בְּדֶרֶךְ פִּירוּשׁ דְּחֻוּהוּ רֹב הַמְּפָרְשִׁים כְּמִבּוֹאֵר בְּפִירוּשׁ הַרְמַב"ם וְרַבְּנּוּ בְּחַיֵּי יְעוּד. וְרֵאָה עוֹד בּוֹהָ בְּעֵינֵין זִמְנָן כְּתִיבַת הַפְּרוֹזְבוּל בְּהַמְשָׁךְ].**

ג. חובות שזמן הפרעון שלהם חל אחר ראש השנה, נחלקו בגמרא (מכות ג.) בדעת שמואל אם השביעית משמטת אותו או לא, דעה ראשונה סוברת שמשמטת, ואע"פ שבשביעית אינו יכול לנוגשו, דהיינו לתובעו, מכיון שעוד לא הגיע זמן הפרעון, מ"מ מכיון שאחר השביעית בבוא זמן הפרעון הוא יכול לתובעו, יש בו מצות שמיטה בשביעית. והדעה השניה סוברת שמכיון שאין הוא יכול לתובעו בשביעית ממש, ממילא אין עליו חובת שמיטה. וכתבו התוספות (שם ד"ה איכא) שרבינו תם פסק כדעה השניה, והרא"ש (פ"א סי' ג.) כתב שריב"א ורבינו אליהו פסקו כדעה הראשונה. והרא"ש עצמו הכריע כדעה השניה ושכן פסקו הרמב"ם (שם ה"ט) והרמב"ן (מכות שם ד"ה גמ'), וכ"פ הטור (אות י"ג) והשו"ע (סי' י').

ד. כתב הבית חדש שמכל מקום בסתם הלוואה, דהיינו בהלוואה שלא קבעו לה זמן להחזירה, שהיא לשלושים יום, השביעית משמטת בסופה אפילו לא הגיעו לסיימם השלושים יום, שדוקא במלוה לזמן קבוע אז אנו אומרים מכיון שאין הוא יכול לתובעו אין השביעית משמטת. [ויש להביא ראיה לדבריו מדברי הכס"מ (פ"ט ה"ט) בבאור דברי הרמב"ם, אבל לדברי הרמב"ן (שם) אין ראיה, ואכמ"ל]. וכדבריו כן פסקו כמה אחרונים, אולם רוב האחרונים כתבו שגם בסתם הלוואה כיון שזמן פרעונה חל אחר השמיטה, אין השביעית משמטת, וכן משמע מסתימת הראשונים. (עֵינֵין בְּסַפְרֵי חוֹזֵ"ע ע"מ כ"ו כ"ח).

ה. עוד מבואר בגמרא (מכות ג.) שאם התנה המלוה עם הלווה שהשביעית לא תשטמ את חובו, אינו תנאי, מפני שהוא מתנה על

